
Geert Kerkhofs

Een onvoltooid oedipuscomplex. De Vlaamse Basiskerk tussen recuperatie en marginalisatie.

Een aantal jaar geleden schrok geheel de westerse wereld op toen wijlen Khomeini, religieus leider van Iran en boegbeeld van het moslim-fundamentalisme, alle moslims waar ook ter wereld opriep Salman Rushdie, schrijver van de duivelsverzen, te vermoorden. De verontwaardiging over zoveel barbaarsheid was groot: dat men het zich in het hoofd haalt om iemand op zuiver religieuze gronden te laten vervolgen, kan niet meer door de beugel. Het getuigt van een middeleeuwse heksenjacht-mentaliteit, een overblijfsel uit duistere eeuwen dat schrill afsteekt tegen meer hedendaagse principes zoals religieuze verdraagzaamheid, tolerantie en een gezonde vorm van relativisme. Verworvenheden die de westerse wereld maar al te graag op zijn palmares vermeld ziet staan, en die we volgens een hele schare aan intellectuelen te danken hebben aan het christendom¹.

Het is wellicht dit gedachtengoed dat ons nogal eens doet vergeten wat de strategie is van de officiële vertegenwoordiger van het christendom, de katholieke kerk, ten overstaan van andere geluiden binnen zijn gelederen. Misschien daarom veroorzaakt de langzame eliminatie door het Vaticaan van dissidente theologen of progressieve bisschoppen minder drukte. Nochtans zijn de gevolgen hiervan niet te onderschatten. Een voorbeeld. Op initiatief van de "*Werkgroep Bevrijdingstheologie Vlaanderen*" was een bezoek van Leonardo en Clodovis Boff aan Vlaanderen gepland. De gebroeders Boff zijn zowat het boegbeeld van de bevrijdingstheologie uit Latijns-Amerika. Heel wat basisgroepen en verenigingen hadden tal van activiteiten georganiseerd, overal werden zalen gehuurd; de verwachtingen waren hoog gespannen. Aan dat enthousiasme kwam een abrupt einde toen Leonardo Boff schoorvoetend meldde dat de hele zaak niet kon doorgaan: hij had, onder druk van Ratzinger², van zijn overste een soort reisverbod gekregen. Binnen de basiskerk was de verbijstering groot. Ging het hier om een vergissing of gril van een overspannen of paranoïde kardinaal? En zo nee, waarom werd deze zachtaardige theoloog dan zo repressief aangepakt? Welk kwaad kon deze brave, ja zelfs onderdanige franciscaan in godsnaam uitrichten met een spreekbeurt in het buitenland? Er stond hier blijkbaar veel op het spel, veel meer dan een binnenkerkelijke rel. Ook al zullen we de preciese toedracht nooit te weten komen³, één ding is duidelijk, je kan

het "geval Boff" en de doorgedreven repressie tegen zijn persoon pas begrijpen als je ze situeert binnen de wereldwijde en restauratieve politiek van het Vaticaan sinds K. Wojtyla aan de macht is. Het geval Boff is slechts het topje van de ijsberg.

In Brazilië en in veel andere Latijns-Amerikaanse landen was (en is) de kerk, bij gebrek aan een uitgebouwde rechtsstaat, tot voor kort de enig wettelijk getolereerde institutie die in staat was weerwerk te leveren tegen het militair apparaat. De kerkpolitiek aldaar beslist dus mee over leven en dood. In Vlaanderen staat duidelijk minder op het spel. Toch is de maatschappelijke invloed van de kerk bij ons niet te onderschatten. In dit artikel probeer ik de bewegingsruimte van de Vlaamse⁴ basiskerk te verkennen tegen de achtergrond van de recente restauratiepolitiek in de wereldkerk, en gesitueerd binnen de specifieke situatie in België: homogeen katholiek in een context van verzuiling. Voorafgaand nemen we een duik in de recente kerkgeschiedenis, geplaatst tegen de achtergrond van de maatschappelijke ontwikkelingen⁵. Ik neem een lange aanloop. Dit is nodig omdat de Vlaamse (basis-)kerk nu eenmaal een onderdeel is van een gecentraliseerd multinationalaal instituut. Zeker als het de problematiek van de bewegingsruimte en marges betreft, is het onontbeerlijk de basiskerk nauwkeurig te situeren in het raam van de wereldkerk én binnen de unieke politiek-sociale toestand in Vlaanderen.

I

Een frisse maar korte opening

Met Johannes XXIII begon de Romeinse perestroïka. Toen hij de H. Stoel beklom wou hij komaf maken met de starre kerkpolitiek van zijn voorganger Pius XII. Hij gooide het roer om: kerkdeuren en -vensters moesten worden opengezet. Hij wilde de kerk bij de tijd en bij de wereld brengen. Om dat te verwezenlijken riep hij het tweede Vaticaans Concilie (van '62 tot '65) samen. Niet zonder resultaat: geleid door een enthousiaste en optimistische geest werden kerkstructuren, liturgie, de officiële leer, ... op belangrijke punten verfrist en besloot men tot een zekere democratisering van de kerkstructuren. Hoewel de concilievaders nog eurocentrisch en burgerlijk dachten, zag het er allemaal hoopvol uit. De verstarde en bureaucratistische kerk leek de goeie weg op te gaan. Overal kregen pastoraal en theologie nieuwe en krachtige impulsen. We denken hier bijvoorbeeld aan de nieuwe catechismus in Nederland en de uiterst belangrijke Latijns-Amerikaanse bisschoppenconferentie van Medellin ('68), die mede de start was voor de uitbouw van vele basisgemeenschappen en een verre aanloop betekende voor de bevrijdings-theologie.

Deze kerkelijke opening speelt zich af tegen de achtergrond van de "golden sixties". De materiële welvaart en de ongekende groei mogelijkheden geven aanleiding tot optimisme en vooruitgangsgeloof. Ook in de kerk is de verbeelding en de vernieuwing aan de macht. De euforie is echter van korte duur. Johannes XXIII sterft vrij vlug. Zijn opvolger Paulus VI is heel wat voorzichtiger: besluiten worden teruggeschroefd, standpunten worden zelfs herzien. Theologen als H. Küng en E. Schillebeeckx krijgen moeilijkheden. In Latijns-Amerika komen de bisschoppen opnieuw samen (Puebla '79) en hier formuleren ze hun krachtlijnen al behoudsgezinder. Nederland krijgt af te rekenen met zijn eerste conservatieve bisschoppen.

K. Wojtyla en het neoconservatisme

Halfweg de jaren zeventig begint de economische crisis. Het geestelijk klimaat slaat om en vertoont o.a. volgende kenmerken: het streven naar zekerheid en geborgenheid, de roep naar autoriteiten (liefst charismatische), een vernieuwd ethisch reveil, de vlucht in de privésfeer of in het irrationele, groeiende afkeer van hervormingen, enz. Tegen deze achtergrond ontstaat het "neoconservatisme". Dit nieuwe conservatisme zit niet langer in de defensieve hoek, maar lanceert zelf een politiek en ideologisch offensief. Deze stroming wordt gedragen door "sterke" personen als R. Reagan en M. Thatcher. Handig inspelend op de massamedia vertolken ze een wereldwijde zendingsdrang, pakken uit met simplistische wereldbeelden, stralen zekerheid en optimisme uit, enz.

In 1978 wordt K. Wojtyla tot leider benoemd van de grootste godsdienstige gemeenschap ter wereld. Hij treft een post-conciliaire kerk aan die volgens hem en vele deskundigen een zware crisis doormaakt: een scherpe daling van het misbezoek en van de roepingen, een hoog aantal echtscheidingen onder katholieken, grote kloof tussen theologen onderling, verwerping van het pauselijk gezag inzake geboorteregeling, toenemend activisme van de feministische beweging, een wereld vol ketterijen, enz. Zijn pessimistische inschatting van deze "tekenen des tijds" doet hem besluiten tot een radicale ommekeer. Geen risico's meer, geen experimenten, gedaan met inspraak en overleg. Van het Concilie worden de teksten wel behouden maar wordt de geest begraven. Het is de hoogste tijd voor een allesomvattende aanpak die orde op zaken stelt, die de verdeeldheid en de verwarring uitroeit. De paus maakt zich op voor een centralistische en orthodoxe kerkpolitiek, gepaard aan een spirituele en morele herbewapening. Hierbij speelt hij handig in op het zoëven geschetst tijds-klimaat en wordt hij de gangmaker én bondgenoot bij uitstek van de wereldwijde opmars van nieuw rechts.

Aan dit grootscheeps ecclesiologisch en pastoraal offensief wordt door de rechterhand van de paus, kardinaal Ratzinger zelf, de naam «restauratie» toebedeeld. Restauratie wordt het nieuwe officiële wachtwoord van de Curie. Het geheel van maatregelen kadert in een typisch bureaucratische reactie waarbij alle heil wordt verwacht van een versterking van het centraal bestuursapparaat en van een uitschakeling van elke vorm van dissidentie⁶. Deze bijwijlen agressieve kerkpolitiek heeft veel aspecten, die we onderverdelen in drie categorieën: versterking van centraal gezag; steun aan rechtse, kapitaalkrachtige en conservatieve groepen; afbraak van linkse en kritische stromingen. We behandelen ze achtereenvolgens.

1. Centralisatie van de macht

K. Wojtyla was de geknipte man om de restauratie door te voeren. Uit Polen bracht hij een geloof mee dat uiterst conservatief en terzelfdertijd zeer levenskrachtig is. Als charismatisch figuur weet hij als geen ander de massamedia te bespelen en via zijn talrijke reizen massa-religiositeit tot stand te brengen. Zijn geprononceerde vroomheid geeft deze paus mythologische allures en bevordert onkritisch, onmondig en irrationeel gedrag. Hij beschikt bovendien over voldoende vastberadenheid en strategisch inzicht om een consequente en autoritaire politiek door te voeren.

Allereerst heeft hij rondom zich een sterk en homogeen apparaat uitgebouwd. Hij heeft de Curie herschikt en uitgesproken rechtse en conservatieve figuren benoemd. Ook de diplomatieke vertegenwoordigers van het Vaticaan in het buitenland, de nuntii, zien hun macht stijgen. De Curie gaat meer en meer vertrouwen op de mening van de nuntius bij het benoemen van een bisschop of bij het inwinnen van belangrijke inlichtingen. Op die manier worden plaatselijke bisschoppen gepasseerd en verworden de bisdommen meer en meer tot filialen van Rome.

Zo komen we bij wellicht het meest ingrijpend onderdeel van de strategie van de huidige paus: zijn houding ten overstaan van de bisschoppen. De bisschoppen zijn de voornaamste schakels tussen Rome en de regionale kerken. Ze zijn onmisbaar voor het uitvoeren van een centralistisch beleid. Eenmaal je dit corps onder controle hebt, kan je de macht ongeremd uitoefenen. Op een drastische wijze ontwikkelt de paus hier een dubbele strategie. Op korte termijn legt hij de lokale bisschoppenconferenties aan banden⁷ en reduceert hij de bisschoppensynode tot een schijnvertoning⁸. Zogenaamd dissidente bisschoppen worden onder druk gezet: sommige krijgen waarschuwendes brieven, anderen krijgen reisverbod of worden op het matje geroepen in Rome.

De opmars van de ultra-conservatieve en uitgesproken rechtse bisschoppen en kardinalen in bijna alle kerkprovincies ter wereld is schrikwekkend en hypothekeert de toekomst van de wereldkerk voortientallen jaren.

Priesters bewerkt men door seminaries of theologische instituten onder druk te zetten, te heroriënteren of te sluiten. Ook de religieuzen probeert men beter onder hiërarchische controle te krijgen. Constituties worden geweigerd en vooral de meest vooruitstrevenden, de Amerikaanse vrouwelijke (feministische) religieuzen, moeten het ontgelden. Tenslotte de leek. Omdat structurele maatregelen op hen weinig effect hebben, zal men de leek vooral ideologisch bespelen. Het favoriete thema van de paus is de «nieuwe evangelisatie». De bedoeling daarvan is een soort spirituele kruisvaart te voeren tegen het goddeloos communisme en het verderfelijke materialisme van deze tijd. In Rome is men bezig met het uitwerken van een «wereldcatechismus». Dergelijke projecten zijn enerzijds bedoeld om aan al de kerken dezelfde geüniformiseerde leer op te dringen en anderzijds om sociaal-gerichte theologieën, zoals bijvoorbeeld de bevrijdingstheologie en feministische theologie, te neutraliseren. Deze projecten worden meestal gedragen door charismatische groepen en vrome legioenen en het is vooral onder de armsten der armen dat zulke ideeën wortel schieten.

2. Ondersteuning van rechtse-conservatieve-kapitaalkrachtige sectoren in de maatschappij.

In het vorige punt behandelden we de versterking van het centraal gezag door middel van officiële en binnenkerkelijke beleidslijnen en maatregelen. Deze paus laat echter ook zijn macht en invloed gelden via het aangaan van bondgenootschappen met allerlei groepen en verenigingen uit het (kerkelijk) conservatieve of (politiek) rechtse kamp. Eerst bekijken we de binnenkerkelijke groepen. *Opus Dei* kunnen we de belangrijkste stootgroep van de paus noemen. Dit geheim en uiterst elitair genootschap tracht de wereld te missioneren met macht en kapitaal en probeert overal te infiltreren in politieke en kerkelijke sleutelposities. Zo proberen ze het Vaticaan naar hun hand te zetten door financiële chantage. Om een idee te geven van de mensen die deel uitmaken van dit instituut: Opus Dei-ministers vond je o.a. in de regeringen van Franco en Marcos en vind je nu in de naaste omgeving van Pinochet en Aquino. Wellicht zal hun stichter Mgr. E. Balaguer, een man met openlijk fascistische ideeën, heilig verklaard worden... Een andere lekenbeweging waar de paus zich een bewonderaar van noemt is *Comunione e Liberazione*. Deze rechts-christendemocratische beweging voert momenteel een ideologisch offensief tegen alles wat afwijkt van de

orthodoxe leer en staat bekend voor haar gedreven intolerantie. Verder financiert ze belangrijke conservatieve projecten in het buitenland.

Bij de religieuzen valt de hernieuwde erkenning van uiterst conservatieve zusters op en het officieel aanvaarden van nieuwe ordes die aanleunen bij Mgr. Lefebvre. Deze aartsbisschop staat aan het hoofd van een extreem-rechtse en integristische beweging die vooral in Frankrijk veel aanhangers kent. Ondanks de spanningen en uiteindelijk de breuk met Rome, heeft het "Lefebvre-effect" de ruk naar rechts mee helpen versterken. Tenslotte moeten we nog vermelden dat er ook heel wat invloedrijke kerkambtenaren rondlopen die aan de rand van het officiële beleid en gesteund door kapitaalkrachtige groepen allerlei acties ondernemen. We denken hier bijvoorbeeld aan figuren als W. van Straaten, R. Vekemans, ooit agent bij de CIA, enz. Zulke mensen zijn het die meestal hetzes ontketenen zoals voor een paar jaar bij ons tegen Broederlijk Delen, met succes overigens⁹, en die informele vergaderingen en congressen organiseren met extreem-rechtse en kapitaalkrachtige groepen.

Zo komen we bij het bondgenootschap van deze paus met het grootkapitaal, hetgeen uiteraard ook reeds een feit is via Opus Dei en andere reeds vermelde groepen. Het valt sterk op dat de bezoeken van de paus heel vaak en gemakkelijk gesponsord worden door grote bedrijven. Ook voor reusachtige projecten: "Evangelisatie 2000", "Lumen 2000", en "Project Samal 89", kan hij rekenen op verschillende tientallen miljarden van de Westerse zakenwereld. "Evangelisatie 2000" en "Lumen 2000" zijn grootscheepse evangelisatie-projecten, uitgerust met drie satellieten en gericht op Latijns-Amerika, Het project "Samal 89" is een databank die de Latijns-Amerikaanse bisschoppenconferenties en bevrijdingstheologen nauwgezet zal controleren, een inquisitie met uiterst gesofisticeerde middelen. Bovendien worden groots opgezette retraites voor priesters gefinancierd en overspoelen bedrijven de markt met goedkoop uitgegeven religieuze boeken van rechtse signatuur. In ruil daarvoor kan de zakenwereld rekenen op ideologische en politieke steun vanwege de paus. Op zijn reizen aarzelt de paus niet de meeste wrede dictators hartelijk de hand te schudden. In zijn boodschappen veroordeelde hij tot vorig jaar steeds onverbloemd het goddeloos marxisme en als hij dan al eens kritiek uitoefent op een rechts regime dan is dit steeds in ethische en abstract geformuleerde termen waarmee je nog steeds alle kanten uit kan. Door op een populistische manier kritiek te geven op het kapitalisme en de bijbehorende militaire of burgerlijke dictaturen, vermijdt hij de wortels van de uitbuiting bloot te leggen en weet hij binnen de eigen kerk potentiële krachten ter verandering te ondermijnen. De wereldmarkt heeft behoefte aan een zogenaamd «kri-

tische» instantie die luidkeels op de eigen tekorten of uitwassen wijst, maar deze nooit voorstelt als inherent aan het kapitalistisch systeem. Op een onschadelijke wijze wordt alzo het ongenoegen van bepaalde bevolkingslagen geventileerd en kan worden voorkomen dat deze op zoek gaan naar een alternatief voor het kapitalisme. Deze manier van spreken is zelfs veel efficiënter dan de woordenvloed vanwege agressieve neoliberalen. We vermelden hier tenslotte nog dat in '84 volledige diplomatieke betrekkingen werden aangeknoopt met de V.S. en dat een bekend aanhanger van Reagan, de havik J. O'Connor, vlak voor de verkiezingscampagne aartsbisschop werd van New York en het jaar daarop reeds tot kardinaal werd benoemd.

3. Afbraak van links-progressief

Op dit vlak situeert zich het ideologisch offensief van de Romeinse Curie. In en rond het tweede Vaticaans Concilie speelden theologen een vooraanstaande rol en genoten ze veel prestige. Kritische theologen kregen wel moeilijkheden maar echte veroordelingen bleven uit. Met de huidige paus veranderde dit op slag: de onderzoeken tegen H. Küng, E. Schillebeeckx en L. Boff werden prompt heropend en er volgden sancties. Toevallig behoren deze drie theologen tot de redactieraad van het tijdschrift *Concilium* dat de geest van het Concilie wil belichamen. Na de dogmatische schoonmaak zijn het nu vooral de progressieve moraaltheologen¹⁰ die het moeten ontgelden. Verschillende onder hen ondergaan autoritaire sancties, die zonder dialoog en/of rechtsgeldige procedures worden opgelegd. In 1988 werd de publicatie van een verslag van een Congres van vooraanstaande moraaltheologen verboden. In Rome circuleert er een lijst van theologen die "te vertrouwen zijn", enz. Tenslotte probeert men de theologen in het gareel te houden door hen de nieuwe «eed van trouw» te laten zweren en door het onlangs verschenen document waarin elke dissidentie wordt verboden. Ook de katholieke universiteiten worden aangepakt. Elke theologische hoogleraarsbenoeming moet nu voortaan ook door Rome worden bekrachtigd, dit voor het eerst in de geschiedenis. Op deze wijze hoopt men de dissidente theologie volledig aan banden te kunnen leggen.

Een andere bron van afwijkende geluiden vormen de vele (vooral missie-) tijdschriften. Ook daartegen treedt Rome op. Daar waar men kan, censureert men ze, wordt de redactieraad vervangen of onder financiële druk gezet. Tenslotte probeert men progressieve pastoraalprojecten aan banden te leggen of zelfs geheel stop te zetten. Dit is vooral het geval in Latijns-Amerika waar de basisgroepen en de volkskerk een doorn in het oog zijn voor de huidige paus. In augustus '89 werd de erkenning van de internationale K.A.J. door het Vaticaan opgeheven.

Ze moest de plaats ruimen voor de anti-linkse en confessionele CIJOC.

Tijd voor een eindbalans van de huidige kerkpolitiek. Als je alles op een rijtje zet dan kan je echt wel spreken van een aardverschuiving sedert K. Wojtyla het Petrusambt bekleedt. Op alle niveau's vind je de sporen van zijn machtsuitoefening. Het minste wat je kan zeggen is dat onder zijn impuls het Vaticaan een krachtig en intensief beleid voert. Overal waar men kan of waar men het nodig vindt grijpt men in, subtiel maar drastisch. Onloochenbaar gaat het hier om een perfect georchestreerde totaalstrategie die niets aan het toeval of de H. Geest overlaat. Vooral in Latijns-Amerika, het meest christelijke continent ter wereld, komt deze restauratie bijzonder hard aan. Omdat precies hier de volkskerk zich ontwikkelt, is dit werelddeel het mikpunt van de aanvallen van het Vaticaan. Sinds de jaren '80 wordt werkelijk niets onverlet gelaten om deze beweging de kop in te drukken. Hier wordt een regelrechte kerkvervolgning georganiseerd, niet zozeer door de wereldlijke overheid dan wel door de kerk zelf! De totaalstrategie die we boven in kaart brachten wordt hier tot het maximum opgevoerd en doorgezet. Waarnemers spreken dan ook van de «ontmanteling van een kerk».

De restauratie-politiek in Vlaanderen

In België, waar politiek en kerkelijk veel minder op het spel staat en waar geen massaal georganiseerde tegenbeweging op gang komt, neemt de restauratiepolitiek een mildere vorm aan en wordt ze subtieler gespeeld. Hier is geen agressief beleid nodig. In tegenstelling tot de Nederlandse kerk, heeft onze kerk de democratische ruimte, ontstaan na het Vaticaanse Concilie, weinig of nooit benut, zodat hier niet veel moest "gerestaureerd" worden. Toch is bij ons vanaf de jaren tachtig binnen de kerk een pastorale verstrakking en maatschappelijke verrechtsing merkbaar. De recente bisschopsbenoemingen vertonen een duidelijke constante: het zijn stuk voor stuk zwakke persoonlijkheden die zonder uitzondering de lijn van Rome volgen. Van hen hoeft Rome geen creativiteit of gedurfde projecten te verwachten. Dit gegeven convergeert met de toenemende invloed van de nuntius. Een rechtstreeks gevolg van deze bisschopsbenoemingen is de aanstelling van meer conservatieve en rechtse personen op de lagere echelons van de bisdommen en aan de top van de kerkelijke verenigingen. Daardoor wordt het beleid strakker en clericaler en krijgen progressieve figuren of deelgroepen minder bewegingsruimte. Meestal gaat het hier niet over grote verschuivingen en zijn de nieuwkomers geen echte haviken. Een uitzondering hierop vormt *Pax Christi Vlaanderen*. In 1988 werd een voorzitter verkozen die duidelijk rechts geprofileerd is. Zijn komst betekende voor Pax Christi een behoorlijke verschuiving naar rechts¹¹, denk

bijvoorbeeld maar aan het verlaten van de koepel VAKA-OCV. Sindsdien ontstonden binnen Pax Christi heel wat spanningen tussen top en basis. Ook distantieert men zich binnen het ACW, traditioneel een gelijkgezinde bondgenoot, meer en meer van de standpunten en de houding van Pax Christi omdat deze laatste een meer conservatieve toer op gaat.

Ook de faculteit Godgeleerdheid aan de K.U. Leuven ondervond een restauratieve wind. In het academiejaar "87-"88 werd bijvoorbeeld bijzonder repressief opgetreden tegen de studentenvereniging van theologie omdat ze een homofiele studentenvereniging hadden toegelaten in hun lokalen. Ook probeerden de decaan van die faculteit en de secretaris van kardinaal Danneels een abortusdebat tegen te houden, voorts werd dat jaar de «enige kritische moraaltheoloog weg gepromoveerd,»¹². Het merendeel van de recent benoemden zijn trouwe aanhangers van Rome of professoren die zich volledig onthouden van elk mogelijk kritisch geluid ten aanzien van de officiële kerk.

Tijdschriften tenslotte, staan onder verhoogde druk: de redactie van het tijdschrift *Wereldwijd* heeft onder pressie twee van haar redacteurs, waaronder een hoofdredacteur, moeten vervangen¹³. Ongeveer gelijktijdig kreeg het *Parochieblad*, de spreekbuis van de officiële kerk met een zeer grote oplage, een nieuwe hoofdredacteur die een vrij arrogante en agressieve stijl ontwikkelt tegen al wat hij te progressief vindt binnen de kerk. Hij ontpopt zich als een kampioen van de verzuiling en intolerantie tegen pluralisme.

De restauratie kreeg een stevige injectie door het pausbezoek in mei 1985. Elke vorm van protest of kritiek op dit bezoek werd genegeerd of in de kiem gesmoord. Bewegingen die het aandurfdën een alternatief geluid te laten horen werden sterk gemarginaliseerd en in belangrijke kerkelijke verenigingen zoals het IPB¹⁴, vond een ruk naar rechts plaats. Het pausbezoek werkte als een clericale filter. In veel verenigingen werd sedertdien een te progressieve toon gemilderd of zelfs ingeslikt. Dit alles werd bovendien nog versterkt door het aankondigen van een "nieuwe Evangelisatie" en door het lanceren van het geloofsboek vanwege de bisschoppen. Tussen haakjes, de christelijke tijdschriften werden vriendelijk maar dringend verzocht het eerste half jaar geen kritische recensies te schrijven over het geloofsboek... Geen van beide initiatieven kende echt succes. Ondanks de stevige promotie vonden deze initiatieven geen weerklank bij de doorsnee gelovigen. Doordat ze echter in veel verenigingen als prioriteit naar voor werden geschoven, kregen de meer maatschappelijk georiënteerde projecten minder kans en werd veel kritisch potentieel op die manier onschadelijk gemaakt.

Een semi-staatskerk

Wat is nu de context van de Vlaamse kerk en wat zijn haar kenmerken?¹⁵ Van oudsher is Vlaanderen quasi homogeen katholiek. Door deze monopoliepositie en door haar aanwezigheid bij het tot stand komen van de Belgische staat in 1830¹⁶, verwierf de Rooms katholieke kerk in Vlaanderen een vrij grote impact op de samenleving, denk maar aan het ziekenhuiswezen en het scholennet. De verstrengeling tussen kerk en staat is veel groter dan in de omliggende landen. De tanende kerkelijke invloed als gevolg van de secularisatiegolf werd gecompenseerd door de christelijke zuil. Het resultaat is een complex netwerk van allerlei «christelijke» verenigingen, instituten, organisaties, tot en met vakbond en partij. De verwevenheid tussen de kerk en dit netwerk is dan ook vrij onoverzichtelijk. Er kan niet altijd een scherpe scheidingslijn tussen kerkelijke en niet-kerkelijke verenigingen getrokken worden. De onderlinge vervlechting verloopt deels structureel: b.v. een bisschop, priester of gemandateerde die statutair zetelt in een raad van beheer, en deels via “betrouwbare” personen. Hoewel de levensbeschouwelijke en ideologische invloed van de kerk steeds verder wegdeemstert, denk maar aan het abortusdebat waarin ze bakzeil haalde, blijft de wederzijdse interactie tussen kerk en wat men gewoonlijk zuil noemt, vrij groot. Grosso modo kan je het conglomeraat van kerk en zuil beschouwen als een politiek-religieus concern¹⁷ waarin de gemeenschappelijke belangen samenvloeien en waarin de kerk eerder de individuele en (micro-)ethische taken op zich neemt, terwijl de zuil vooral de structurele en materiële taken behartigt. In het vervolg beperken we ons tot de kerkelijke verenigingen. Daaronder verstaan we die verenigingen waarin het geloof zijn een centrale plaats inneemt, of waarin de officiële kerk via gemandateerde personen een beslissende rol speelt of althans een belangrijke invloed heeft op beslissingsniveau.

Een hoge graad van clericalisme

Ondanks een dramatisch priestertekort, ondanks een toenemend verlies aan maatschappelijke legitimiteit blijft de officiële kerk verrassend veel invloed behouden op de kerkelijke verenigingen, zelfs als deze zich aan de rand bevinden. Dit heeft een aantal organisatorische en structurele redenen. Vooreerst de blijvende aanwezigheid van priesters. In de meeste verenigingen, ook in de progressieve, is de spilfiguur nog steeds een priester: zij hebben de nodige opleiding, zijn vrijgesteld en kunnen dus heel wat energie besteden en zorgen vaak voor de continuïteit. Deze ambtsdragers zijn financieel afhankelijk van het instituut en kunnen zich

daarom geen al te grote conflicten veroorloven. Maar zelfs afgezien van het economisch aspect hebben de meeste priesters zich onder meer vanwege hun langdurige seminarie-opleiding zó sterk geïdentificeerd met het instituut -hetzij positief in een houding van trouw, hetzij negatief en dubbelzinnig in een liefde-haatverhouding- dat ze een open breuk steeds zullen vermijden en al te harde kritiek op het instituut zullen afzwakken. De geïnterioriseerde clericaliteit en financiële afhankelijkheid van de sleutelfiguren in kerkelijke verenigingen zijn dus een eerste belangrijke troef in handen van het instituut.

Ten tweede is er het gesloten karakter van het circuit van kerkelijke verenigingen. Er wordt heel weinig invloed van buitenaf toegelaten. Bij voordrachten worden hoofdzakelijk sprekers uit eigen rangen uitgenodigd. Zo werd onlangs nog een «christelijke» Guatemala-dag georganiseerd: er werden enkel «christelijke» sprekers en organisaties uitgenodigd, het Guatemala-comité werd er buiten gehouden. Meestal is men slechts bereid tot pluralistische samenwerking als men kan vertrekken vanuit een sterke positie. Bovendien haast men zich dan om de «christelijke eigenheid» te beklemtonen, wat dit dan ook moge betekenen. Al te (links-)politiek gekleurde initiatieven worden geweerd of "gepastoraliseerd", d.w.z. ze worden gesteriliseerd tot pastoraal. De doelstellingen moeten in de eerste plaats pastoraal zijn, de zuiver politieke of maatschappelijke doelstellingen worden onderworpen aan een kerkelijk-pastorale filter. Het resultaat is veelal een gevoelige afzwakking van de politieke objectieven en een erg vage formulering van de doelstellingen.

Een derde reden is het feit dat de Rooms-katholieke kerk in Vlaanderen een quasi-monopoliepositie bezit op het vlak van het geïnstitutionaliseerde christendom. Buiten de officiële kerk sterft men een spoedige sociologisch dood. Eén of andere vorm van officiële erkenning voor christelijke groepen of verenigingen is van levensbelang om te blijven functioneren. Conform aan de zelfverdedigingsreflex die elk instituut kenmerkt, worden afsplitsingen en splintergroepen steevast gemarginaliseerd of doodgezwegen en verliezen ze hun invloed op de christelijke wereld. Nieuwe initiatieven die een vorm van institutionele bekrachtiging zoeken lopen sterk het gevaar gerecupereerd te worden. Tenslotte is openlijke interne dissidentie vrijwel onmogelijk omdat men onmiddellijk het gevaar loopt zich buiten het instituut te plaatsen.

Op deze wijze slaagt de institutionele kerk erin de rangen gesloten te houden. In de Vlaamse kerk is de graad van clericalisme merkbaar groter dan bijvoorbeeld in Nederland, waar nochtans uitgesproken conservatieve bisschoppen de dienst uitmaken. Op alle niveau's en tot in de

kleinste geledingen is de aanwezigheid van het instituut voelbaar en merkbaar. Onze kerkelijke situatie valt dan ook eerder te vergelijken met die van Polen.

Een soft-verpakking

De analyse hierboven geeft aan waarom de institutionele machtspositie van de officiële kerk nagenoeg intact bleef; ze kan echter niet verklaren waarom in een geseclariseerde samenleving zoveel mensen zich tot dit autoritair instituut blijven bekennen, ja zelfs een belangrijk deel van hun vrije tijd eraan opofferen. De verklaring hiervoor ligt o.i. in de ideologische slagkracht van het instituut. Vooreerst slaagt ze erin haar hiërarchisch autoritaire structuur goed te camoufleren. Dit is des te meer nodig omdat het kernstuk van haar evangelische boodschap juist anti-autoritair is. Daartoe ontwikkelt ze een soort "soft-ideologie", gecombineerd met een verdoezelingsstrategie, hetgeen in feite neerkomt op een handig verpakte actualisering van de ouderwetse gehoorzaamheidsleer. De soft-ideologie komt het scherpst tot uiting in de gangbare zienswijze over christelijke spiritualiteit. Deze wordt voornamelijk opgevat als een passieve, apollinische en ascetische (vijandig ten overstaan van het lichaam) levenshouding, die wordt verbonden met een plichtenethiek en de deugd van spaarzaamheid¹⁸. Cruciaal is de houding van deemoed, nederigheid en eerbied ten overstaan van een centraal object van devotie: God, Geest, Transcendentie, Oerkracht, de Kerk, Maria, enz.¹⁹ Deze onderdanige levenshouding wordt wekelijks inge oefend en geïnterioriseerd in de liturgie, waar nog steeds, zij het in een modieuze verpakking, het aanpraten van schuldgevoelens en het dom en onwetend houden de hoofdingrediënten lijken te zijn. Liturgie is een uitstekend middel voor het scheppen van loyaliteit en het bevorderen van afhankelijkheidsstructuren. «*Als je mensen lang genoeg laat knielen, gaan ze op den duur in god geloven*» (Pascal). Katholieke gezagsdragers zijn grootmeesters in het creëren van legitimiteit. In Vlaanderen, waar het volk van oudsher braaf en toegeeflijk is, resulteert de katholieke soft-ideologie in een hardnekkige naïviteit ten overstaan van de gezagsdragers en een opmerkelijke vergevingsgezindheid ten aanzien van het instituut. Deze instelling is nog altijd wijd verspreid onder gelovigen. De grote onmondigheid en buigzaamheid van de Vlaamse katholieken zijn belangrijke factoren om de lokale kerkpolitiek te begrijpen en te verklaren.

De verdoezelingsstrategie is bedoeld om interne conflicten zoveel mogelijk te vermijden of zo vroeg mogelijk onschadelijk te maken. Voor de goede gang van zaken wordt het harmoniemodel gehanteerd²⁰. Wanneer er ongenoegen is of wanneer er tegenstellingen opduiken, wordt

direct gesteld dat de situatie nogal «complex» is en dat men uiterst «voorzichtig» moet te werk gaan. In de Vlaamse kerk is alles «heel delicaat», zeker als er machtsposities in het geding zijn. Direct roept men het spookbeeld op van een parallelle kerk of van scheuren binnen de kerk. Of men schermt met het idee dat met te geprononceerde stellingnames men het gevaar loopt afgesneden te worden van de achterban. Aan zijn leden predikt men een soft-pacifisme, zeg maar een vorm van geweldloze weerloosheid. De hiërarchie zelf, verkiest de “stille en vriendelijke diplomatie” en tracht alles achter gesloten deuren te regelen. Er kan zelfs heel veel, zolang het maar in stilte gebeurt en het het daglicht niet ziet; denk maar aan het publiek geheim van de celibaatsovertreding van talloze priesters. Openbaarheid en confrontaties schuwt men als de pest. Tegengestelde belangen worden gepersonaliseerd en gemoraliseerd: het conflict wordt bij voorkeur gedefinieerd in termen van persoonlijke aangelegenheden en er wordt gewezen op de «goede bedoelingen» van de gezagsdrager in kwestie. Lastige en gevaarlijke dissidenten probeert men eerst te culpabiliseren: men zet ze onder psychologisch druk, speelt op hun geweten en beschuldigt hen van allerlei soms onbenullige feiten. Mensen worden overgehaald om zélf ontslag te nemen uit hun functie. Als dat niet volstaat gaat men over tot chantage: ofwel zoekt men in het privé-leven iets dat niet pluis is ofwel bedreigt men de carrière van de persoon in kwestie. Zo werd een werknemer uit de christelijke zuil vorig jaar bedreigd in zijn job omdat diens partner, een parlamentslid, een sterk afwijkend standpunt actief vertolkte in het abortusdebat. De combinatie van psychologische druk en morele chantage wordt soms jaren volgehouden waardoor de meeste “opstandigen” uiteindelijk begeven. Als het echt niet anders kan, zal men openlijk sanctioneren en krachtig optreden, maar meestal hoeft men zover niet te gaan. De institutionele kerk kanaliseert de voornaamste afwijkende geluiden en progressieve tegenstand geruisloos. Polarisation, afwijkende tendensen en fundamentele conflicten krijgen niet de tijd om aan de oppervlakte te verschijnen. Met een fluwelen handschoen wordt tegenstand van bij de wortel uitgeroeid. De kerk slaagt erin het imago op te houden van een gestroomlijnd instituut: één grote familie, allen kinderen van God, met aan het hoofd welwillende en zachtaardige gezagsfiguren. Het prototype van zo een gemoedelijke gezagsfiguur is Kardinaal Danneels, die zijn rol overigens subliem vertolkt. Conflicten zijn niet nodig, alles wordt op een rustige en vriendelijke manier onder elkaar geregeld. Trouwens, er zijn geen echte conflicten...

Nestwarmte

Naast de spirituele soft-ideologie en de uitstekend werkende camouflage beschikt de katholieke kerk over nog een andere troef: het perso-

nalisme. Het is een leer die de waardigheid van de persoon centraal stelt, gelooft in de fundamentele goedheid van de mens en duidelijke waarden aanbrengt, zoals het gezin als hoeksteen van de samenleving. Op micro-ethisch vlak biedt ze een duidelijk houvast en komt ze tegemoet aan het vervreemd individu op zoek naar geborgenheid. Veel mensen hebben daarom een boodschap aan deze leer op voorwaarde dat ze niet te prekerig wordt verkondigd en dat onnozelheden (bijvoorbeeld in verband met anticonceptie) worden vermeden. Op het micro-sociaal niveau is deze ideologie wellicht superieur aan het socialisme en aan het liberalisme. Het personalisme speelt handig in op de kleinburgerlijke reflex: een huis en een tuintje, waarvoor ook de mensen uit het progressief milieu niet immuun zijn.

Dit alles maakt dat heel veel mensen zich echt thuisvoelen in deze kerk. Velen voelen zich echt broeders en zuster van elkaar. Het weze terloops gezegd dat vele kerkelijke verenigingen en katholieke instellingen inderdaad een zekere warmte en geborgenheid aanbieden die men elders mist. In de context van de zuil is men er in geslaagd een sterk "wij-gevoel" te ontwikkelen. Zichzelf "christelijk" noemen refereert enerzijds naar de identificatie met het geheel van waarden en normen eigen aan de "middenklasse". Daarmee bedoel ik het vage gevoel te behoren tot een klasse die zich situeert tussen de arbeidersklasse en de *upper-class*, een situering die zich politiek vertaalt in een centrumpositie. Anderzijds drukt de term christelijk een gevoel van «meerwaarde»²¹ uit, die erin bestaat dat men zijn leven laat leiden door zogenaamde «hogere, geestelijke waarden». Het etiket christelijk, is dus eerder een sociologische positionering dan wel een referentie naar enige geloofsinhoud. Aan dit "wij-gevoel" hangen vele gelovigen hun identiteit op zodat ze zich op den duur affectief binden aan het instituut. Ze weten er zich ten volle te ontplooiën, hun overtuigde inzet geeft zin aan het leven, ze bouwen er hun vriendenkring op. En zo is de cirkel rond. Indien ze er zouden uitstappen zouden ze in een existentieel en affectief vacuum terechtkomen. De verzuijing is naast een sociologisch ook een ideologisch en psychologisch feit.

III

De basiskerk en haar strijdterrein

Menig observator zal zich afvragen wat het belang is van de analyse hierboven. Is de actuele kerk haar maatschappelijk nut en impact niet kwijtgespeeld? Economisch en politiek stelt ze reeds lang niets meer voor en op het ideologische vlak ziet ze haar achterban steeds verder slinken. Kortom, is de Vlaamse kerk geen wegwijkende instelling, een

maatschappelijk te verwaarlozen restant uit het verleden? Oppervlakkig bekeken wel, maar bij nader toezien herbergt de kerk, via een stevig uitgebouwd verenigingsleven, een vrij grote groep idealistische mensen die zich engageren in één of ander kerkelijk-maatschappelijk project. Het gaat hier over honderdduizenden! We mogen niet vergeten dat binnen het Vlaams georganiseerde verenigingsleven, de christelijke verenigingen een overgrote meerderheid uitmaken. Verspreid over talloze groepen en organisaties ligt hier dus een belangrijk potentieel aan maatschappelijke stuwkracht. Indien alle "gepastoraliseerde" energie die nu gekanaliseerd wordt door het instituut, zou worden vrij gemaakt voor maatschappelijke projecten en politieke doeleinden, dan zouden enerzijds de soliditeit en het impact van de nieuwe sociale bewegingen geweldig toenemen. Anderzijds zouden het ACW en ACV wellicht een ruk naar links ondergaan, waardoor de CVP zou dreigen uiteen te vallen. Dat zou meteen het einde betekenen van de homogeniteit van de katholieke wereld²². Het belang van de kerk is dus wel degelijk veel groter dan op het eerste gezicht te vermoeden is. Via het onoverzichtelijk netwerk van verenigingen en organisaties is de katholieke zuil als politiek-religieus concern een politieke stabilisator van formaat, waarin de kerk zelf nog steeds een onmisbare rol speelt. Het katholiek netwerk is een uitstekend apparaat om het politiek en moreel bewustzijn van tal van basisorganisaties te filteren en om te buigen in maatschappelijke apathie en volgzzaamheid.

Vanuit deze invalshoek kunnen we nu gemakkelijker de basiskerk situeren. Waar de officiële kerk de gelovigen afschermt van politiek-maatschappelijke initiatieven, wil de basiskerk dit contact precies stimuleren. Tegenover het "pastoraliseren" vanwege het instituut stelt de basiskerk het "politiseren". Waar het instituut de emancipatie van de gelovigen wil vertragen, probeert de basiskerk deze te versnellen en uit te diepen. Dit is de wezenlijke tegenstelling tussen het instituut en de basiskerk, de meer binnenkerkelijke kwesties zoals het celibaatsprobleem, de vrouw en het ambt, enz. zijn eigenlijk geen punt meer. De basiskerk rekent het tot haar taak het ingekapseld geloof te transformeren tot motor van maatschappelijke verandering. Dat is haar inzet en haar strijdterrein.

Men moet zich de basiskerk voorstellen als een brede waaier van enkele honderden binnen-kerkelijke basisgroepen en een aantal ruimere verenigingen. Zoals reeds aangegeven is er buiten de officiële kerk nauwelijks een alternatief leefbaar, een zeldzame groep of vereniging slaagt erin om autonoom te functioneren. De basiskerk is gevormd door mensen die ongeveer allemaal binnen de kerkelijk structuren werken, als vrijwilliger of professioneel. Het geheel van groepen die van de basiskerk

deel uitmaken, kan je beschouwen als het meest vitale onderdeel van de katholieke kerk -weliswaar aan de rand van het institutionele gevestigd. Enkele progressieve protestantse groepen en individuen vullen dit geheel aan. Het gaat hier dus zeker niet om een parallel instituut. Dit spectrum van groepen is zeer divers: de ene groep leunt al dichter aan bij het instituut dan de andere, de ene stelt zich al linkser op dan de andere. Deze twee kenmerken convergeren trouwens met elkaar: hoe clericaler (of kerkgebonden) hoe rechtser. Numeriek stelt de basiskerk niet zoveel voor: op het ontmoetingsfeest van december '89 waren er een kleine duizend aanwezigen. De pers besteedt er dan ook nauwelijks aandacht aan. Wat echter wel opvalt, is dat de meest dynamische onderdelen uit geheel de kerk bijna spontaan aansluiting zoeken bij de basiskerk. De officiële kerk en de katholieke zuil hebben wel nog heel wat impact en controlemacht maar hebben toch veel van hun aantrekkingskracht verloren. In de basiskerk daarentegen borrelt het van frisse ideeën en nieuwe initiatieven. Van oubollige, goedzakkige en naieve mensen, een beeld dat bij menig verstokte anti-clericaal is blijven hangen, valt hier weinig te bespeuren. Heel wat linkse groepen kunnen een punt zuigen aan de dynamiek van vele van deze christelijke basisgroepen.

Is het charisma en het enthousiasme in de basiskerk vrij groot, het structureren en organiseren verloopt erg moeizaam. Begin de jaren '80 werd een eerste poging tot krachtenbundeling ondernomen onder de naam «*Maatschappij- en Kerkkritische Kristenen*», het zogenaamde MKK. Een scherpe clericale reactie vanuit de eigen rangen op een anti-pausbezoek op achttien mei '85, kelderde echter dit initiatief. In '87 probeerde men een tweede keer, ditmaal draagt het de naam «*Netwerk van de kristelijke basisgroepen in Vlaanderen*». Voorlopig zit dit initiatief in de lift: het heeft een vrijgestelde, een eigen theologisch opleiding, een ideologische werkgroep, een tijdschrift²³. Het ontmoetingsfeest van 16 december 1989 was volgens Vlaamse normen een succes. De kater van het pausbezoek lijkt verwerkt. Het draagvlak werd bovendien verbreed door aansluiting bij de internationale basisbeweging²⁴.

De smalle marges

De bewegingsruimte van de basiskerk is uiterst klein. Na al het voorgaande hoeft dit eigenlijk nog weinig betoog. De basiskerk zit in een stevige tang: als onderdeel van de wereldkerk ondergaat ze de centralistische restauratiepolitiek, gesitueerd binnen de christelijke "zuil" ondergaat ze de maatschappelijke verstening. De centripetale krachten van respectievelijk de wereldkerk en het politiek-religieus concern laten weinig bewegingsruimte toe. In het alledaagse leven van de kerkelijke verenigingen laat zich dat op verschillende wijzen voelen. Vooreerst zijn

bepaalde thema's of stellingnames vrijwel taboe: het gezag van de paus of de kardinaal; kernpunten van de fundamentele dogmatiek zoals het geloof in een theïstische god, de verrijzenis, de consecratie, enz.; bepaalde ethische kwesties zoals abortus en kerkelijk hertrouwen. Slechts één vereniging, met name de *Kristenen voor het Socialisme*, heeft het bijvoorbeeld aangedurfd om in het abortusdebat een alternatief geluid te laten horen. Stellingnames of teksten worden afgezwakt om geen personen, vooral niet de gezagsdragers, te schokken. Maatschappij- en kerkkritiek wordt steeds zorgvuldig ingepakt. In de Vlaamse kerk wemelt het van halfzachte teksten. Ter illustratie: tijdens het pausbezoek organiseerde het genoemde "MKK" een alternatief feest. Ter plaatse werd een lied gemaakt met als aanhef: «Wees waakzaam, verenig u ter linkerzijde». Het woord linkerzijde kregen ze echter niet gezongen. Het zinnenetje werd vervangen door «verenig u aan de onderzijde», wat later de nodige hilariteit opwekte.

De smalle marges laten zich nog het sterkst voelen bij het al dan niet participeren aan activiteiten, het ondertekenen van petities, enz. Er is dikwijls een heel subtiel spel van onderhandelen nodig om belangrijke en grote kerkelijke verenigingen mee te doen opstappen in een betoging. Vaak moet het platform aardig wat afgezwakt worden. In veel pluralistische initiatieven en manifestaties bepalen de christelijke verenigingen niet zelden de bovengrens van het platform.

Om te blijven functioneren zonder haar geloofwaardigheid te verliezen, moet de basiskerk zich heel omzichtig bewegen in een uiterst moeilijk spanningsveld. Wil ze enerzijds een scherpe profetische stem laten klinken dan zal ze evolueren naar een model van voorhoede-kerk, maar dan dreigt het gevaar van marginalisatie. Dit is met MKK min of meer gebeurd tijdens en na het pausbezoek. Een scherpe profilering lijkt voorlopig niet haalbaar in Vlaanderen. Wil ze anderzijds een ruimere achterban en één of andere vorm van officiële erkenning, dan zal ze haar profetische stem moeten afzwakken en dreigt het gevaar van recuperatie. Deze recuperatie is niet alleen het gevolg van druk of sancties vanwege het instituut. Het gebeurt ook en vooral van binnenuit, door zelfcensuur van personen die zich ambtshalve of emotioneel nog te zeer identificeren met de officiële organen. Het afzwakken van het profetisch profiel heeft echter ook zijn grenzen. Indien een vereniging met een min of meer progressief imago teveel toegevingen doet of conservatieve standpunten inneemt, riskeert ze ledenverlies en een verlamming van de werking, cfr. het hogervernoemde voorbeeld van Pax Christi. Het is dus een voortdurend koorddansen op zoek naar een subtiel evenwicht tussen recuperatie en marginalisatie.

Enkele kwalen en handicaps

De smalle marges vormen niet het enige probleem waarmee de basiskerk kampt. Er zijn heel wat hindernissen die de interne werking bemoeilijken. Heel wat kwalen zijn de erfenis van de officiële kerk waaruit de basiskerk gegroeid is en waarbinnen ze moet werken. Wie met honden omgaat, krijgt hun vlooiën. Kwalen worden ongemerkt overgenomen, problemen worden veroorzaakt doordat men zich te fel afzet tegen de grote broer, enz. We vernoemen er hier enkele.

- De basiskerk draait op en rond (ex-)priesters. Niet zelden worden daardoor de patriarchale en paternalistische structuren gereproduceerd.

- De emotionele verknochtheid aan het instituut, soms verstrengeld met een financiële afhankelijkheid, werkt bij velen sterk door. Als puntje bij paaltje komt, blijft men trouw aan het instituut. De naïviteit en verdraagzaamheid ten aanzien van de gezagsdragers blijft in de basiskerk verrassend groot.

- Bepaalde groepen zijn gefixeerd op binnenkerkelijke problemen. Vanuit een liefde-haatverhouding zijn ze geparalyseerd door de officiële kerk. De basiskerk is voor hen een steeds voortdurende afrekening met hun clericaal verleden. Aan sociaal-maatschappelijke projecten komen deze groepen nauwelijks toe.

- Sommigen zoeken en vinden in basisgroepen nestwarmte en gezelligheid, maar geraken niet veel verder dan dat. Liturgische koestering en verbale hoogstandjes doen het goed, maar engagement of lobby-werk zit er weinig of niet in.

- Vanuit het gevecht tegen een hiërarchisch-autoritair instituut is het begrijpelijk dat het anarchisme hoogtij viert. Men weigert de macht te formaliseren. Daardoor loopt de basiskerk echter het gevaar nieuwe machtsconcentraties en aberraties voort te brengen: de zogenaamde «pausen» van de basiskerk. Van de andere kant werkt de aversie tegen elke vorm van structuur of organisatie de versnippering en verzwakking in de hand.

- Net als in de officiële kerk is de belangstelling voor analyse en theorievorming meestal laag. Hier en daar ontwaart men zelfs een vorm van anti-intellectualisme. Gemoedelijkheid, vroomheid en activisme zijn belangrijker dan vorming en studie. Komt daarbij dat de basiskerk amper kan rekenen op logistieke steun van universiteitsprofessoren.

- Het personalisme en de individualistische kleinburgerlijke moraal zitten diep verankerd. In plaats van te analyseren neemt men gemakkelijk zijn toevlucht tot moraliseren en culpabiliseren.

- Religieuze orden en kloosters zijn een heel belangrijke groep binnen de officiële kerk: zij beschikken over een zekere autonomie, hebben het nodige prestige en staan financieel tamelijk sterk. In tegenstelling tot

Nederland is men er in Vlaanderen nog niet in geslaagd deze groep daadwerkelijk te betrekken bij de uitbouw van de basiskerk.

- Vele bekwarne en dynamische personen haken na verloop van tijd af. Ze missen de lange adem of houden het voor bekeken. Deze *brain-drain* is wellicht de grootste bedreiging voor de toekomst van de basiskerk.

Smalle marges en enkele stevige kwalen en handicaps: de basiskerk moet zichzelf dus uitbouwen en staande houden in uiterst moeilijke en dubbelzinnige omstandigheden: men blijft zich noodgedwongen identificeren met een instituut waartegen men zich voortdurend afzet. Het heeft de allures van een onvoltooid Oedipuscomplex. Het is bijgevolg een werk van zeer lange adem en er is weinig tastbaar resultaat. Integendeel, de geschiedenis van de basiskerk is er een van nederlagen en mislukkingen. Bovendien werkt men in een instituut dat bij de meeste weldenkende mensen in het Westen zowat alle krediet verloren heeft. Bepaalde uitspraken en binnenkerkelijke maatregelen zijn inderdaad beschamend en vernederend voor de leden ervan. Het is vandaag helemaal geen eer om je als katholiek te bekennen. Heel veel buitenstaanders, ook en vooral uit linkse kringen, hebben een kerkelijk of religieus verleden. Onverwerkte frustraties ten aanzien van dit verleden zorgen ervoor dat "kerk-verlaters" dikwijls weinig begrip opbrengen voor de "blijvers" en er een voorbijgestreefde en karikaturale beeldvorming van de kerk op na houden. Linkse christenen worden vanuit dit perspectief zelden au sérieux genomen. Voor mensen die desondanks werkzaam blijven in deze kerk omwille van het hogergeschetste maatschappelijk belang, kan je dan ook niet anders dan respect en bewondering opbrengen.

Voetnoten

1 Bv. KOLAKOWSKI L., Op zoek naar de barbaar. in *Essays van Leszek Kolakowski*. Utrecht 1983, p. 12.

2 Kardinaal J. Ratzinger is de perfect van de *Congregatie van de Geloofsleer*. Dat is zowat het orgaan dat moet waken over de juistheid van de leer.

3 Of en in welke mate kardinaal Danneels, lid van de Congregatie van de Geloofsleer, iets te maken heeft met dit reisverbod, weten we niet. Wel weten we uit goed ingelichte bron, dat slechts één Vlaamse bisschop de annulatie van de reis van de gebroeders Boff betreurd heeft in de Belgische bisschoppenconferentie. Zie ook Les Theologiens Leonardo et Clodovis Boff annulent une tournée en flandre. *C.I.P.* 22 juni 1989 p. 7-8

en Braziliaanse Bevrijdingstheologen Boff niet naar Vlaanderen. in *C.I.P.* 22 juni 1989 p. 12. Zij stunden hiervoor op een correspondent uit Rome. Voor een gedetailleerde behandeling van het geval Boff zie COX H., *The silencing of Leonardo Boff*. Oak park, 1988; *Silencio*. Borgerhout, 1986; Volkskerk in Brazilië ontmanteld door Vaticaan. in *Gazet van Antwerpen* 14 juli 1989.

4 Ik beperk me tot de Vlaamse kerksituatie. Voor een korte analyse van de Waalse (basis-)kerk, zie PAUWELS C., Kerk in Wallonië. in *Informelege Priestergroep Gent*, juni 1990, katern.

5 Ik baseer me hier op een gedocumenteerde analyse van de restauratiepolitiek, daar vind je ook een uitvoerig voetnotenapparaat. Zie Werkgroep Bevrijdingstheologie Vlaanderen, *Bevrijdingstheologie in Vlaanderen, een gevaar?* Borgerhout, 1989. Men kan deze brochure bestellen door 70 fr. over te maken op BR 068-2054286-47 van de Werkgroep Bevrijdingstheologie-Vlaanderen.

6 We zien hier veel parallellen opduiken met bijvoorbeeld de Chinese communistische en de voormalige Oosteuropese communistische partijen. Deze overeenkomsten met een politburo werden trouwens vroeger reeds uitgewerkt door Leonardo Boff. Zie BOFF L., *Kirche: Charisma und Macht*. Düsseldorf, 1985, p. 102-104.

7 Een bisschoppenconferentie is de bijeenkomst van bisschoppen van een kerkprovincie of een bepaalde regio. Op dergelijke conferenties worden vaak eigen accenten gelegd die niet steeds volledig conform zijn met de lijn van Rome. Bekende voorbeelden zijn de reeds vermelde bijeenkomst van Medellin, als ook de machtige bisschoppenconferentie van de V.S. die reeds belangrijke pastorale brieven uitgaven over bewapening, economie, enz.

8 De bisschoppensynode was door Vaticanum II precies bedoeld als belangrijk adviesorgaan voor de paus. Zo'n bisschoppensynode komt regelmatig bijeen om zich te beraden over belangrijke pastorale of theologische thema's, bijvoorbeeld de rol van de leek. Het was daar dat de "collegialiteit" ten volle gestalte zou krijgen.

9 Zie bijvoorbeeld COLPAERT M., Filippijnen «Anti-kommunistische hysterie». in *Wereldwijd* mei 1988, p. 39-41.

10 Dogmatische theologen: theologen die zich verdiepen in de fundamentele vragen van het geloof, bijvoorbeeld het godsbeeld, het priesterschap, de verrijzenis, enz. Moraaltheologen houden zich bezig met ethische kwesties zoals abortus, huwelijk, sociale rechtvaardigheid, enz.

11 Dit gegeven wordt nog versterkt door de komst van een nieuwe ondervoorzitter. Naar alle waarschijnlijkheid wordt dit J. Kerkhofs. Hij is proost van de christelijke werkgevers, een organisatie die hij zelf bestempelt als «christenen voor het kapitalisme».

12 Zie een open brief van het praesidium van de studenten van de faculteit theologie. Zie verder PAULI W., KU Leuven pest homoseksuelen. in

Veto 15 feb. 1988, p. 1 en 4; Veto 7 maart 1988, p. 2; De Roze Drempel: "K.U. Leuven pest homo en lesbienne-organisatie". in *De Morgen* 3 maart 1988, p. 40; ROSSEELS C. en VAN DE VELDE C., Abortus aan de KUL. in *Veto* 14 maart 1988, p. 1 en 6.

13 Zie COLPAERT M., Mark Fillet na 14 jaar Wereldwijd. in *Wereldwijd* febr. 1988, p. 10-13.

14 Het IPB, het *Interdiocesaan Pastoraal Beraad*, is bedoeld als adviesorgaan voor de bisschoppenconferentie, een soort gespreksforum tussen katholieke verenigingen en de bisschoppen.

15 Zie bijvoorbeeld VERWIMP R. e.a., De kristelijke basisbeweging in Vlaanderen en de Werkplaats voor Theologie en Maatschappij. in *Kering* juni-aug. 1990, p. 12-15.

16 Cfr. VANDERMEERSCH P., Twee manieren van geloven. Een historische belichting van het Vlaamse en het Nederlandse katholicisme. in *Kultuurleven* dec. 1989, 32-40, p. 32.

17 De term is ontleend aan L. Huyse. Hij verkiest de term "politiek concern" boven "zuil" vooral omdat het levensbeschouwelijk karakter van de traditionele zuilen nagenoeg volledig verdwenen is. HUYSE L., *De verzuiling voorbij*. Leuven 1987, p. 34 vv.

18 Zie bv. BOFF L., *Sint-Franciscus van Assisi. Tederheid en kracht*. Averbode 1984, p. 156-157; FOX M., *Original Blessing*. Santa Fe 1984, p. 316-319.

19 Deze idee van nederigheid t.o.v. een object van devotie is een typisch burgerlijk idee, dat bij Hobbes en Locke, Hegel, Smith en Weber respectievelijk de namen Leviathan, Idee, Onzichtbare Hand en Noodlot kregen. Zie HINKELAMMERT F., *Las Armas Ideologicas de la Muerte*. San José 1981, p. 130-131. Zie ook BAHRO R., *Logik der Rettung. Wer kan die Apokalypse aufhalten. Ein Versuch über die Grundlagen ökologischer Politik*. Stuttgart 1989, p.90-95.

20 «Het verlangen om de goede verstandhouding onder de mensen te bevorderen en om de tegenstellingen te verzoenen werkt heimwee in de hand naar een hemels Jeruzalem op aarde. Men miskent dan al gauw de dynamische conflictprocessen die de drijfkracht van de geschiedenis zijn. De gewoonte om elk agressief gedrag schuldig te verklaren, ..., vindt haar inspiratiebron zeker ook wel in dat verlangen. En veel religieus gepraat over naastenliefde, vooral over offervaardige liefde, verraadt dat men affectief niet opgewassen is tegen de harde confrontaties, die onvermijdelijk optreden vanwege de tegengestelde levensoriëntatie en belangssferen. VERGOTE A., *Bekentenis en begeerte in de religie. Psychoanalytische verkenning*. Antwerpen 1980, p. 204.

21 Het woord «meerwaarde» is een sleutelbegrip in de talloze publicaties over de zogenaamde «christelijke identiteit». Het slaat voornamelijk op een soort ethische superioriteit ten aanzien van andersdenkenden. Steunend op een abominabele theologische onderbouw raken deze publica-

ties doorgaans niet veel verder dan een goedkope en platvloerse apologie voor het christelijk geloof. Eigenlijk dienen ze om de christelijke instellingen en instituten ideologisch te legitimeren.

Het spreekt voor zichzelf dat dergelijke theorieën over meerwaarde in het kader van het migrantenvraagstuk een ideale springplank zijn voor respectabele racistische theorieën. Van ethische naar etnische superioriteit is maar een kleine sprong. Verder zijn ze een prima ideologisch instrument ter ondersteuning van een eurocentrisch vrije markt-offensief. Een prototype van een dergelijke subtiele christo-eurocentrische ideologie vind je in het boek van EYSKENS M., *Bron en Horizon: het avondland uit de impasse*. Tielt 1985. Zie ook KOLAKOWSKI L., art. cit. 22 Deze breuk wil men natuurlijk ten alle prijze voorkomen. Zie hiervoor P. Van Trier, De moeizame en lange weg van een progressief militant in de kristelijke arbeidersbeweging, elders in dit nummer.

23 Opleiding: "Werkplaats voor Theologie en Maatschappij". Ideologische werkgroep: "Werkgroep Bevrijdingstheologie Vlaanderen". Tijdschrift: "*Belhamel*". Voor inlichtingen: Casteleyn A. tel. 091/22.87.76.

24 Cfr. PEETERS J., MKK in beweging. in *De Vijgeboom* febr. 1987, p. 5-7; en MONDELAERS T., Verleden & toekomst. in *Belhamel* 1989 nr. 9, p. 4-6. Het zogenaamde "Kairos-document" is een prototype van basistekst die circuleert in de internationale basisbeweging, zie De weg naar Damascus. Kairos-document. in *Wereldbrief* mei 1990, p. 1-16.